

Nakladnik:

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za istočnoslavenske jezike i književnosti
FF press

Za nakladnika:

Dr. sc. Vlatko Previšić, red. prof.

Urednici:

Dr. sc. Željka Čelić, doc.
Dr. sc. Tetyana Fuderer, izv. prof.

Recenzenti:

Ddr. sc. Natalia Kaloh Vid, doc.
Dr. sc. Ol'ga L. Palamarčuk, red. prof.

Lektura i korektura:

Željka Čelić
Tetyana Fuderer

Fotografija:

Zvonimir Ibrišević

ISBN

978-953-175-590-0

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000937484

SLAVENSKA FILOLOGIJA

PRILOZI JUBILEJU PROF. EM. MILENKA POPOVIĆA

FF press

MMXVI

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Odsjek za istočnoslavenske jezike i književnosti

O PREPJEVIMA I NEKIM PROBLEMIMA SUODNOSA RODA I SPOLA¹

U radu se nastoji dobiti odgovor na pitanje, može li gramatički rod nekih imenica koje znače neživo, ukazivati na spol osoba uz preneseno značenje tih imenica. U ovim razmišljanjima nalazimo i neke zajedničke točke s gledanjima rodne lingvistike, kojom se u posljednje vrijeme bavi sve više lingvista.

Ključne riječi: lirska poezija, prepjevi, suodnos roda i spola, živo i neživo

1. EIN FICHTENBAUM STEHT EINSAM

Godine 1822. objavio je Heinrich Heine malu pjesmu od osam sedmeraca *Ein Fichtenbaum steht einsam*, koja je uskoro ušla u sve pore kulturnog života ne samo njemačkog jezičnog područja: uglazbili su je ponajbolji glazbenici toga vremena, likovno prikazali znameniti slikari, prepjevali ju na druge jezike mnogi pjesnici:

<i>Ein Fichtenbaum steht einsam,</i>	<i>Er träumt von einer Palme,</i>
<i>Im Norden auf kahler Höh'</i>	<i>Die, fern im Morgenland,</i>
<i>Ihn schläfert, mit weißer Decke</i>	<i>Einsam und schweigend trauert</i>
<i>Umhüllen ihn Eis und Schnee.</i>	<i>Auf brennender Felsenwand.²</i>

Upravo iz prijevoda / prepjeva postajemo svjesni nekih elemenata, koji nas različitošću jezičnog izraza dovode do raznih tumačenja pjesme.

Prekrasni su tragični likovi pjesme dva stabla: bor (za sada ćemo ga tako zvati) i palma, od kojih jedno živi na hladnom sjeveru, a drugo na vrućem istoku, oba usamljena i tužna. Čitatelj doživljava ta dva stabla kao ljudska bića sa svojstvenim im osjećajima samoće, napuštenosti, beznada. Imenice koje inače znače nešto neživo (stabla), ovdje označuju živa ljudska bića. Tu se pojavljuje pitanje: je li riječ o muškarcu i ženi, i može li se njihovim osjećajima dodati i ljubav? U njemačkom se originalu na to pitanje naslućuje pozitivan odgovor jer je za stablo s hladnoga sjevera uzeta imenica muškoga roda *der Fichtenbaum*, a za stablo s toplog istoka – imenica ženskoga roda *die Palme*. Međutim u jezicima na koje je pjesma prevedena, to nije bilo uvijek moguće, u prvom redu zato što jezici nemaju jednak broj rodova, a u drugom redu zato što postoje velike razlike u njihovoj raspodjeli.

¹ Rad je napisan u okviru projekta *Primjena frazeološke teorije u frazeografiji* (HRZZ).

² <https://www.staff.uni-mainz.de/pommeren/Gedichte/BdL/Lyr-33.html>.

Vrlo su brojni prevoditelji Heineove pjesme na ruski jezik: M. Ljermontov, M. Mihajlov, F. Tjutčev, L. Umanec, A. Fet, T. Harkur, P. Pavlov, V. Gippius, P. Vejnberg, A. Majkov, Ol'ga Slavjanka, A. Korsarov i dr.

Osobito popularnost uživa Ljermontovljev prepjev zbog svoje muzikalnosti, rima i ritmičkih shema, kojima je čak bogatiji od svoga uzora. Neki ga i ne smatraju prijevodom / prepjevom, nego originalnim djelom, pa i on dobiva svoje prijevode.

<i>На севере диком стоит одиноко</i>	<i>И снится ей всё, что в пустыне далёкой,</i>
<i>На голой вершине сосна,</i>	<i>В том крае, где солнца восход,</i>
<i>И дремлет качаясь и снегом сытучим</i>	<i>Одна и грустна на утёсе горячем</i>
<i>Одета как ризой она.</i>	<i>Прекрасная пальма растёт.³</i>

Zanimljivo je pitanje, kako su ruski prevoditelji nazvali likove Heineove pjesme. Svi prije spomenuti prevoditelji, uključujući Ljermontova, ženski lik *Palme* (f) zovu imenicom ženskoga roda *пальма*, a muški lik, *Fichtenbaum* (m), Ljermontov, Umanec i Mihajlov nazivaju imenicama ženskoga roda, i to prva dvojica imenicom *сосна*, a treći imenicom *ель*, dok drugi prevoditelji uzimaju imenice muškoga roda: *кедр* (Tjutčev, Gippius, Pavlov, Harkur, Ol'ga Slavjanka) i *дуб* (Fet i Vajnberg). Očito prevladavaju stavovi onih prevoditelja koji smatraju da *bor* i *palma* tu nisu stabla, nego ljudska bića (muškarac, predstavljen nazivom stabla muškoga roda, i žena, predstavljena nazivom stabla ženskoga roda), koja se vole i tuguju zbog svoje razdvojenosti i samoće. Time pjesma o samoći postaje ljubavnom pjesmom.

Istaknuti ruski lingvist L. V. Ščerba⁴ detaljno analizira leksičke, stilističke i poetske karakteristike Ljermontovljeva prepjeva. O Heineovu izboru riječi *Fichtenbaum* kaže:

... Očito je da ... muški rod (Fichtenbaum, a ne Fichte) nije slučajna i da u opoziciji prema ženskomu rodu (Palme) pruža ideju o muškoj nezadovoljenoj ljubavi prema dalekoj i zato nedostupnoj ženi. Ljermontov je ženskim rodnom imenice сосна oduzeo tom liku svu njegovu ljubavnu usmjerenost i pretvorio snažnu mušku ljubav u lijepo maštanje. S time su u vezi i skoro sva ostala odstupanja ruskoga prijevoda.⁵

Ovdje možemo spomenuti da je na internetu dostupan engleski prijevod Ljermontovljeve pjesme, u kojem prevoditelj Yevgeny Bonver (2000) dva spomenuta stabla naziva *pine-tree* i *palm-tree* te prvo od njih zamjenjuje zamjenicom *she*, znači svrstava ga u ženski rod.

³ <http://www.kostyor.ru/poetry/lermontov/?n=3>.

⁴ Na ovu temu Ščerba je 1926. god. održao referat, koji je objavljen (*Щерба 1957*). O tome je pisao i Vinogradov (*Виноградов 1972*: 60).

⁵ (*Щерба 1957*: 99) prevela A. Menac.

*On a bare hill's top, in the North, wild and cold,
A lone pine-tree somewhere stands;
She dozes, swaying, all covered by snow
With a mantel from feet to a head.*

*She sees in her dreams: in a faraway desert,
In lands where the sun enters skies,
Alone and sad, on a rock's sunburnt lather,
A beautiful palm-tree abides.⁶*

Ovdje donosimo i neobjavljen hrvatski prepjev Heineove pjesme i njezina Ljermontovljeva prepjeva.

*Na sjeveru bor stoji,
Oko njega goli brijeg,
Pospan je. Bijelim plaštem
Pokrivaju led ga i snijeg.*

*Sanja o lijepoj palmi
Što nijemo samuje
U toplom istočnom kraju
I beznadno tuguje.*

(Heine, prevela A. Menac 2013.)

*Na sjeveru divljem bor osamljen stoji
Na visu ogoljelu prav
I njišuć se drijema i mekanim snijegom
Ko plaštem ovijen je sav.*

*I sanja: u pustinji negdje daleko,
Gdje sunce navješćuje dan,
Na litici vreloj je samotna palma.
Sva tužna i divna ko san.*

(Ljermontov, prevela A. Menac 1947.)

2. ПАРУС

Sada ćemo pogledati Ljermontovljevu pjesmu *Парус (Jedro)* u kojoj ćemo naći neke (a neke ne) od karakteristika o kojima smo govorili u vezi s Heineovom pjesmom. Kao što su se ondje neživim predmetima (stablama) pripisivale ljudske osobine i osjećaji (tuga, usamljenost, ljubavna čežnja), tako se i ovdje jednom neživom predmetu (jedru) pridaje nemir, buntovnost, želja za nepoznatim. Različito je među njima to, što su u onoj pjesmi bila dva glavna lika (bor i palma), povezana i oslabljena svojim suprotnostima, a u ovoj je pjesmi jedan jedini čvrsti lik.

Jezične osobine koje, čini se, jednako proistječu iz spomenutih sličnosti i različitosti, nalazimo u objema pjesmama, makar i ne u istoj mjeri. Tu u prvom redu imamo na umu gramatički rod, koji se, osobito za neživo, u raznim jezicima različito raspodjeljuje; pri prevodenju, naravno, još različitije. Tako je kod jedne od spomenutih pjesama moglo doći i do povezivanja pojmova roda i spola, koje kod druge pjesme ne očekuje-

⁶ http://www.poetryloverspage.com/yevgeny/lermontov/on_bare_hills_top.html.

mo. U hrvatskom pogotovo: tu se kao glavna, naslovna, pojavljuje imenica srednjega roda, koja ne bi bila najprikladnija kad bismo je osjećali kao metaforu.

Navodimo najprije Ljermontovljev original, za njim njemački prepjev, dva engleska (od kojih jedan od samog autora) pa hrvatski prijevod.

Парус

*Белеет парус одинокий
В тумане моря голубом.
Что ищет он в стране далёкой?
Что кинул он в краю родном?
Играют волны – ветер свищет,
И мачта гнётся и скрипит...
Увы, – он счастья не ищет
И не от счастья бежит!*

*Под ним струя светлей лазури,
Над ним луч солнца золотой...
А он, мятежный, просит бури,
Как будто в бурях есть покой!*

1832⁷

Das Segel

*Im blauen Dunst der Meeresferne
Scheint ganz allein ein Segel auf.
Weit treibt es weg von seinem Ufer,
Sucht in der Ferne seinen Lauf.
Der Wind pfeift und die Wellen spielen,
So daß der Mast sich ächzend biegt.
Vorbei! Das Segel flieht den Frieden,
Den es nicht sucht, nicht danach strebt.
Der Strom ist von azurnem Blau,
Es strahlt von oben hell die Sonne ...
Doch sucht das Segel Sturmes Grau,
Als läg im Sturme seine Wonne!*

Prepjev: Franziska Zwerg⁸

⁷ <http://feb-web.ru/feb/lermont/texts/lerm06/vol02/le2-062-.htm>.

⁸ <http://lyricstranslate.com/de/beleet-parus-odinokii-das-segel.html-0>.

The Sail

*Gleams white a solitary sail
In the haze of the light blue sea.
What seeks it in countries far away?
What in its native land did leave?
The mast creaks and presses,
The wind whistles, the waves are playing;
Alas! It does not seek happiness,
Nor from happiness is fleeing!
Beneath, the azure current flows,
Above, the golden sunlight streaks:
But restless, into the storm it goes,
As if in storms there is peace!*

Prepjev: Mihail Ljermontov⁹

The sail

*A lone white sail is looming faint!..
What does he seek in distant places?
What he's in native land remained?..*

*Waves are at play, the mast is creaking
And bending under whistling breeze...
It is not fortune he is seeking,
Nor is a happiness he flees!*

*Above the sail the sun beam's burning,
Beneath – the stream like azure flows,
But restless, he's for tempest yearning,
As if the tempests give repose!*

Prepjev: Vladimir Kovalevsky¹⁰

Jedro

*Bijeli se jedro usamljeno
U magli mora plavetnog.
Što traži u tuđini nijemoj?
Što ne uze iz kraja svog?*

⁹ <https://www.facebook.com/nolandsmen/posts/1380829758808409>.

¹⁰ <https://www.stihi.ru/2012/02/16/6261>.

*Vali i vjetar se premeću,
Jarbol se svija škripeći.
Jedro ne traži svoju sreću
Nit hoće sreći pobjeći.*

*Sve pod njim plavlje je od neba,
Nad njim je zlatan sunčev vir.
Buntovno jedro buru treba,
Ko da će u njoj nać svoj mir.*

Prepjev: Antica Menac

LITERATURA

Виноградов, Виктор Владимирович (1972) *Русский язык*. (Грамматическое учение о слове). Москва: Высшая школа.

Щерба, Лев Владимирович (1957) *Опыты лингвистического толкования стихотворений*. 2. «Сосна» Лермонтова в сравнении с её немецким прототипом и Избранные работы по русскому языку (стр. 97-109). Акад. наук СССР. Отд-ние лит-ры и языка. – М.: Гос. учеб.-пед. изд-во М-ва просвещения РСФСР.

<http://feb-web.ru/feb/lermont/texts/lerm06/vol02/le2-062-.htm>.

<http://lyricstranslate.com/de/beleet-parus-odinokii-das-segel.html-0>. <https://www.facebook.com/nolandsmen/posts/1380829758808409>.

<http://www.kostyor.ru/poetry/lermontov/?n=3>.

http://www.poetryloverspage.com/yevgeny/lermontov/on_bare_hills_top.html.

<https://www.staff.uni-mainz.de/pommeren/Gedichte/BdL/Lyr-33.html>.

<https://www.stihi.ru/2012/02/16/6261>.

TRANSLATING POETRY IN COLLERATION WITH GENDER AND SEX

The author considers, whether the gender of particular nouns defining non-living can present male or female in poetry as a metaphor. Different translations of Heine's Fichtenbaum give a positive answer to the author's question; translations of Lermontov's Parus also include human characteristics, but without its sexuality.

Key words: lyrics, artistic translation, gender vs sex, live vs non-live

TRANSLITERACIJA